

JULIUS ZEYER

CTIRAD¹

I.

Když slunce za mlhavé hradby hor
jak zmírající vítěz zapadlo,
a na východě z fialových par
štít stříbrný se luny vynořil,
když snivý soumrak z lesů úkrytu
v kraj širý vznášel se, předchůdce hvězd,
tu odvrátil kmet Dobrovoj svůj zrak
od dřímajících luhů s povzdechem.

Byl dlouho, dlouho dumal. Minulost
se duši jeho zjevila co sen,
sen blahý, zlatých upomínek pln.
Tím chmurnější se zdála přítomnost,
svět hrozil utonouti v víru běd.
Dnes zalétla na bílý kmetův dvůr
zvěst děsivá o děvách bojovných,
o velkých činech Vlasty vítězné.
Jak mřelo srdce jeho lítostí,
když uslyšel, jak stolec Přemyslův,
tak mocný kdys, se chvěl, když uslyšel,
jak ruka smělá, zbojná, vražedná
se proti Vyšehradu zvedala,
by Libušino zlaté sídlo v rum
a v popel obrátila rouhavě.
A ruce jeho byly bez síly,
a slza byla vše, co skytnout moh',
když Přemysl, kdys věrný jeho druh,

¹ Převzato z: Zeyer Julius, *Vyšehrad*, Praha 1878 (redakčně upraveno).

jej volal na pomoc v svém neštěstí.
Zahalil tvář a vzdychl z hluboka.

Tu zašeptal mu v srdci tichý hlas:
„A chrabrá Ctirad, syn tvůj přemilý?“
Kmet sebou trh’ jak hrotem dotknutý.
„Ne, bozi, ne!“ zaúpěl polekán,
a jak by vyčítavým pohledům
těch zlatookých hvězd uniknout chtěl,
jež tiše scházely se na nebi,
odkvapil rychle s věže cimbuří
a spěchal v krásně vystavenou síň,
síň z dubů ozdobenou řezbami.

Tam potkal v plné zbroji Ctirada.
„Co znamená ta zbroj, Ctirade můj?“
tak chvějícím se hlasem zvolá kmet,
„což vloudil vrah se za šera v můj dům,
neb táhne nepřítel na bílý dvůr,
by spálil jej a stáda odehnal?“
A chrabrá Ctirad takto odpoví:

„Vrah nevloudil se za šera v tvůj dům,
netáhne nepřítel na bílý dvůr,
však Děvín zvedá hrdě téměř své
naproti Vyšehradu zlatému,
a bohatýry kácí Vlastin meč,
jak kosa květnou trávu v podletí!“

„Stůj!“ velí kmet a brání rekovi,
by dále šel; pak nutí jej, by sed’
na kůži medvědí, jež pokrývá
dvě křesla u krbu, kde Praboha
a Báby zlaté modly velebné
se na posvátném místě šerem skví.
Zrak kmetův tékal dlouho po stěnách,
kde světlo louče stíny plašilo,

kde lebky turů, losů, medvědů
se čmoudem šklebily jak příšery,
pak vrátil se na Ctíradovu tvář,
a otec takto k synu promluvil:

„Ó, synu můj, než kvapná noha tvá
práh překročí, pod kterým skřítkové
a bůžci ochrání mé rodiny
a duše milých předků klidně dlí,
slyš dřív, co říci káže povinnost,
a jednej pak, jak srdce povelí...

Když ještě přebývala mohutnost
a jará síla reka v údech mých,
tak vetchých teď, tu jednou stalo se,
že lovem unaven jsem usínal
na místě tom, kde právě sedíme.
Tu buší rány jako hromové
na vrata dvorce; spěchám otevřít.
Pod nočním nebem, hvězdně kmitavým,
zřím Truta bohatýra slavného.
O modrý štít svůj opřen, v ruce mlat,
kol beder tmavou řízu, stál jak dub,
na bílou, nahou hrud' mu padaly
jak hadi temné vlasy spletené,
a v pravém uchu hořel drahokam
mu zeleně jak lesem poledne.
Ten drahokam byl darem Kašiným,
byl odměnou za vzácnou bylinu,
jíž Trut jí vydobyl v těch krajinách,
kde světu konec jest. Tam siná mha
po černých, zmrzlých táhne bažinách,
lid měnivá se v šeré vlky tam
a těká nocí, strašně vyjící,
a hlídá stříbrný ten čarokvět,

jenž z modrých sněhů pučí při luně.

Tu bylinu přinesl Kaši Trut,
a odměnou ten byl mu drahokam.

„Ó, Trute můj!“ tak zvolám radostně,
„bud' vítán v bílém dvorci otců mých!“
Trut nehne sebou, hlasem hlubokým,
jak potoka když padá v bezedno,
tak odpoví na moje vítání:

„Mlat vezmi svůj a štít a se mnou pojď!“

Já šel, a Trut mne vedl mnohý den
a mnohou noc přes řeky, slatiny,
skrz lesy umrzlé a pustiny
do lůna čnicích Krakonošských hor.

Noc byla mráкотná jak Morana,
když v hlubokou jsme vešli v kotlinu,
však s nejvyššího štítu strmých hor
cos šlehalo jak požár obrovský,
až sněhy rudě zářily co krev.

„Jsme u cíle!“ teď ke mně pravil Trut,

„na štítu hory zuří lítá saň,
já proto přišel, bych ji zahubil.“

Pak vyňal z ucha Kašin drahokam,
jenž zeleně jak lesem poledne
mu v náušnici hořel jiskrně.

„Zde vezmi,“ pravil, „budeš strážcem mým.

Cokoli uzříš, druhu, necouvej.

Ten lepokam zabrání příšerám,
by v sněhu po šlápějích kroků mých
se neploužily za mnou po stezce,
a sani nepomohly proti mně.“

Já konal vše, jak Trut mi přikázal:
když měsíc náhle pronik' černou noc,
tu pozvedl jsem k němu lepokam,

a dlouhý paprsek, jak zlatý šíp
pad' na okraj a prošel hranolem
a chvěl se zelenavě přes cestu.
Teď zahvizd' vítr ostře, zaskučel,
a příšery se hnaly se všech stran.

Mně vlasy ježily se na hlavě,
však srdce moje nezachvělo se.
Jak šepí vlci, zimou zmoření,
tak hnaly příšery teď útokem
na cestu skalnatou, kde hluboká
se kroků stopa v sněhu modrala.
Však kosý onen luny paprsek
byl pevnější než hradba kamenná
a kňučíc, vyjíc jako smečka psů
vždy tlupa příšer znovu prchala.
A s chlumu hory řvala lítá saň
jak hrom, a rány mlatu duněly
na šupinaté tělo ještěra
jak řítící se v propast balvany.
Ryk divoký se nocí rozléhal,
a horstvo chvělo se v svých základech,
a hrůzy plná, hromná ozvěna,
ta hučela až k mrakům šklebivým
a probouzela lesy, ptactvo, zvěř,
by šum a skřek a děsný vytí jek
v nesmírnou vřavu boje vmísili.
A luna plula tiše ve výši
nad směsí černých, bohopustých skal,
až náhle velký mrak ji pohltil: -
tu shas' na sněhu pablesk zelený,
a volná byla dráha příšerám.
Však bylo pozdě pro jich lýtý vztek,
neb Trut co vítěz přicházel již v dol.

Na štítu nesl hlavu ještěra,
a v ruce třímal kámen vydutý.

„Zde pij!“ přikázal, „krví ještěří
zrak duše zostří se a vnímavost,
a mnohé, co je tajné v přírodě,
to zjeví se nám náhlým vnuknutím,
když dračí krev nám v žilách mocně vře.“

Já napil se z dutého kamene,
a na to rozloučil se se mnou Trut.
Šel k Vyšehradu, k dcerám Krokovým,
já lesy hledal cestu k domovu.

Hned uslyšíš, jak měla dračí krev
v mých žilách náhlý, divný účinek.
Když první den po boji se saní
byl na západě v zlaté záři zhas',
a obloha se mraky potáhla,
tu stalo se, že bludná dráha má
mne k myslivému hvozdu zavedla.
Strom každý stál jak dávný bohatýr,
jenž v tmavé říze celý zahalen
nad minulostí dumá truchlivě.
Na haluzích se jíní třpytilo
a modrý sníh kryl hrby kořenů,
a šerem mihala se plachá zvěř.
Šum stromů, střásajících sněhu tíž,
zněl náhle mi jak lidská rozmluva,
a slyšel jsem, jak smrku pravil smrk:
„Co hledá Héla mezi námi zde,
ta lepá polednice bělostná?“
„Tká závoj pro Libušu čarovný,
a z paprsků jí kuje korunu.“

Než stromy domluvily, zavzněl hvozd
tak čarovným, tak sladkým voláním,

že srdce moje slastí bušilo,
a přec se hrůzou chvělo zároveň.
Hlas hvozdem znějící byl sladký sic,
přec ale příšerný jak lunná noc,
a hromový jak jasný kovu zvuk.

Když umlk' hlas, zamihla Héla se
jak bílá labuť mezi stromovím;
na dlouhou větev dubu usedla
a třásla s temných vlasů třpytný sních,
pak zatřepala hbitě křídloma
a uletěla s divým voláním.

Já hledal Hélu v lese myslivém,
a její hrůzyplný, sladký hlas,
jenž neodolatelně vábil mne,
byl nápomocen mému hledání.
Já našel Hélu v sluji hluboké:
tam plál jak slunce oheň veliký,
a stěny třpytily se hvězdami,
a modré květy kvetly na stropě,
a měkký mech a douška mateří,
ty lože polednice tvořily.
Na loži tom byl závoj rozprostřen,
u ohně kula Héla korunu,
a končila již článek poslední.

„Co robíš zde, ty lepá příšero?“
tak zvolal jsem, a Héla vzpřímí se.

„Zde tkám a kuju,“ klidně odpoví,
pozvedne závoj pak a korunu,
a prohlíží své dílo bedlivě.

Mně bylo tak, jako bych zemřít měl,
však smrtí sladší žití samého.
Já učinil tři kroky k ohni blíž,

a Héla odložila práci svou
a zasvítila na mne pohledem.
Noc hvězdná linula ze zraků těch,
lesk líce bělejší byl nežli sníh,
a vonné kadeře jak bystřice
se temně s ramen k nohám hrnuly.
Když usmála se, byl jsem šíleným,
vír divé rozkoše mne uchvátil,
a měkké lůžko z doušky mateří
se stalo lůžkem náhlých snoubenců...

Když slunce ze spánku mne zbudilo,
byl v jeskyni jsem sám. Já rychle vstal
a hledal Hélu marně volaje
po bohopustém lese myslivém.

Dva měsíce jsem čekal v jeskyni
a štkal a zoufal si a doufal zas,
když ale nikdy více nepřišla,
tu vyhledal jsem otců bílý dvůr
a pojal ženu a žil klidně s ní,
a upomínka na les myslivý,
kde bílá Héla s dubu volala,
ta stala se mi mhavým, matným snem.

Však jednou v poli, v pravé poledne,
když kolmé slunce jako žhavý štít
své paprsky na zemi deštilo,
zřím náhle lepotvárnou ženštinu
od temena do paty halenou
do běloskvoucích vlečných závojevů.
Mne mocně svatá hrůza pojala.
„Toť polednice!“ šepce srdce mi,
a v tom již Héla stojí přede mnou.
„Juž nepustím tě!“ zvolám já savě,
a smutný, hrůzyplný její zrak

se na tváři mé s slzou zastaví.
„Vždyť nelze se mnou jíti člověku!
Což snese bílá dráha mlhavá,
ta dráha, po níž bozi krácejí,
když na zelenou louku berou se,
kde věčně Vesny úsměv panuje,
což snese s hvězd sklenutá dráha ta
též lidský krok? A nebránili by
ti čtyři kosinníci ukrutní,
již neuprositelnou stráží jsou,
bys nohou vstoupil na posvátný most?
Ne, nelze se mnou jíti, manželi!“

Po těchto slovech závoj pozvedla,
a dítě krásné jako červánky
se usmívalo v jejím náručí.
„Zde viz té divé noci smavý plod!“
Však dítě naše zůstavila mně -
můj Ctirade, a tys tím dítětem!

„Já synem polednice?“ Ctirad dí,
a zraky jeho snivě zasvítí,
a zamyšleně klesne čelo v dlaň.
„A matka moje nikdy nepřišla
pod tento krov a nezasedla si
u kolébky, by uspávala mne,
by oči moje zlíbala, když sen
s nich prchal, sladký lidí těšitel?“
Tak teskným hlasem Ctirad táže se.

„Ne, nikdy nepřišla v své podobě,“
zní kmeta Dobrovoje odpověď,
„však v jarem přilétla co vlaštovka
a oblékala švitořivě dům.
Tak tklivý byl pak polednice hlas,
že proudy slz vylákal z očí všech,

kdož slyšeli jej pěti v soumraku.
Naposled přilétla co žežhule
a lkala žalostivě pod oknem
po celý den a celou dlouhou noc.
Mne pojal strach, ten nářek děsil mne,
sen prechal s víček mých, a obava,
že zmizíš mi, že dům můj osiří,
ta jako dravec vřala spáry své
v mé srdce tesklivé. Chtěl jistotu
jsem mít, chtěl dozvědět se stůj co stůj,
co hrozného chystala budoucnost ...

Na břehu chladné, stříbronosné Mže
kol hradu Tetky zelená se háj
pln posvátného ptactva věštného.
Pod věčně šeptající klenbou bříz,
těch bělokorých Tetky miláčků,
v tom zelenavém šeru tajemném
sbor kouzelnic přebývá napořád;
ty naslouchají zpěvu ptačímu
a věští lidem příští osudy,
na čnicích skalách modlí k hvězdám se
a konají, co Tetka káže jim.

Tam k tomu háji nes' mne rychlý kuň,
a třikrát tvé jméno volal jsem
do háje šumícího jako déšť
při bledém svitu stříbroskvoucích hvězd,
a třikrát zahučela ozvěna,
tvé jméno mísíc v šepot březiny,
v zpěv slavíků, v vrkání holubic.
Cos jako stín se mihlo pod stromy,
dva zraky příšerné jak bludičky
za hlohem zasvítily kvetoucím,
a dutý hlas ta slova strašně pěl:

„Tak prchavý jak štěstí krátký sen,
jejž snil jsi s Hélou v lese myslivém,
i život bude tvého Ctirada.

Květ síly jeho zlomí Morana,
krev jeho bude zprahlá země pít,
a přece nezrodí se nikdy muž,
jenž přemohl by reka Ctirada!“

Tak v šerém háji věštící pěl hlas,
a dlouho temný byl mi výrok ten,
dnes ale vidím jasně, Ctirade,
meč Vlastin skosí tvého žití květ
a napojí tvou krví zprahlou zem!“ -

Po těchto slovech zamlčel se kmet,
však Ctirad bohatýr, ten vzpřimil se,
a líc mu planula a hořel zrak.
„Na koně!“ zvolal, „kde můj mlat, můj štít?
Na věštby, radící, bych před ženou
se třás’, odpovím smíchem zhrdavým!“

„Jdi, Ctirade, kam srdce pudí tě,
vzdech’ Dobrovoj, „však dříve ještě slyš!
Chci dát ti zbroj, jež tebe hodna jest.
Slyš, kde ji najdeš, kdo ji nosíval.“

Tak spějícího zdržel Ctirada
a těmi slovy jal se mluvíti:

„Ne mnoho tomu jar, co naposled
jsem bohatýra Truta uviděl.
Ty právě meškal’s tenkrát, synu můj,
u moře siného, kam jinocha
tě Ratibor od Krakonošských hor
na korábu svém zavez’, vzácný kmet.
Tvá síla řídila mu kormidlo
na plavbě po Labi až ku břehům,
kde jantar roste, žlutý země plod.

Mně stýskalo se v sirém dvorci zde,
a často lákal lov mne v temný les.
Když jednou jsem se domů navrátil,
tu seděl Trut na prahu zamyšlen.
Jak mléko byly jeho vlasy již,
byl bez zbraně, jen v plášti zahalen.
Chci do síně jej vésti vysoké,
Trut nešel, ale takto promluvil:

„Juž nikdy nevejdu pod žádný krov,
jdu do pouště, kde není člověka,
tu sluj chci obývat, kde lítá saň
na štítu pusté hory zuřila.
Tam dozvím se od oblak plujících,
od snivosvitné, ladné dennice,
od orlů kroužících a vševidných
snad onu cestu bohy tajenou,
jež v svaté vede město mrákavé,
pod spoustou vystavené vírných vod,
v němž bledé stíny kráčí zemřelých.“

„A proč, můj Trute,“ odpověděl jsem,
„proč prcháš z kruhu přátel živoucích?“
Tu vyhrkly mu slzy bohaté,
a zakvíliv mi takto odtušil:
„Do tmavých hvozdů tvých, jež slunný luh
a bílý dvůr tvůj drží v objetí,
jak výspu tichou jímá jezero,
zvěst ještě nepronikla truchlivá.
Věž, slunce Vyšehradu zapadlo,
dci Krokova, Libuša, zemřela! ...
Juž delší čas byl chmurný její duch,
bol tajný tížil srdce veliké,
a marné bylo všechno pátrání
po příčině slz skrytě prolitých ...

Ty znáš háj lipový, kde slavíci
na Vyšehradě hnízdí opodál
zdí hradebních; hloh bíle kvetoucí,
ten zlatou písni zní po celou noc
v tom ptákům nejmilejším útulku.
Tam našel jsem jednou na večer
na samém kraji skály Libušu.
Tvář její byla bledá jako smrt,
a chvějící se ruka držela
se ruky Přemysla jak tonoucí,
a na otázku mou, co znamená
ten velký žal, ten smutek nesmírný?
„Můj lide, ó, můj lide!“ úpěla,
„tak těžká muka tebe čekají!“
Pak zahlédla se dlouho v hvězdnou noc
a posléz sňala zlatou korunu
a stopila ji mlčky v tmavou tůň.
Blesk zlata vyšlehl k hvězdám z šumných vln
a nocí zazněl výkřik tajemný,
vzdech bohorovné slávy hynoucí.
Teď kázala Libuša dívkám svým,
by zlatokutý stolec přinesly
do lipového háje pod hvězdy.
Tam usedla a rozloučila se
s Přemyslem, se mnou, s zlatým sídlem svým,
pak upřela svůj čarotajný zrak,
jemuž se nic pod sluncem nerovná,
na stříbrotoku, šumnou Vltavu,
v které se hvězdný blankyt zrcadlil,
a nemluvila ani slova víc.

Tak seděla po sedm dlouhých dnů
na zlatém stolci v bílé říze své,
a věčně krásná, věčně mladá líc,

ta bez ustání bledla, blednula,
až celé tělo velké věstkyně
se proměnilo v bělotřpytný vosk.

Po celý čas co takto seděla,
nad hlavou její vznášel svatý roj
se včel, při hvězdách stříbrný a zas
při slunci zlatý, a po celý čas
hloh kvetoucí přesladkou písni zněl,
a lípy, řeka, svatý Vyšehrad,
vše divukrásnou září hořelo,
a vůně dálných lesů, květných luk
se nesla vánkem jako modrý dým.

Když před západem slunce sedmý den
se víčka černých očí zavřela,
tu zahalilo slunce zlatou tvář,
a nárek lidu plnil šerý vzduch.
Já ale uchopil mlat kamenný
a rozbil černé skále tvrdou hrud',
a vytesal v ní kobku mrákavou.

Tam stojí zlatý stolec Libušin,
a sněhotřpytné tělo voskové
spí na něm, čekajíc na dobu tu,
až znovu vyjde na slunce, a pak
povstane k nové slávě zas ten lid,
jenž Libuši tak drahý, drahý byl!“ ...

Než otvor šedé kobky zavřely,
přinesly dívky jinou korunu,
tu, kterou Héla skula z paprsků,
a vložily ji v Libušinu skrání.
Za příkrov sloužil závoj čarovný,
jejž polednice stkala u ohně
při šumu lesa, písni vichřice.

Však já jsem odložil svůj mlat a štít
za zlatý stolec v kobce pohřební.
Ať leží zbroj tak dlouho v úkrytu,
až ty, můj druhu, reka naznačíš,
jenž hoden nosit ji, jí vítězit.
Má ruka zbraně nedotkne se víc,
a žádné oko lidské nespátí
juž moji tvář. Bud' tvému domu zdar!“
Tak skončil Trut, a s hlavou schýlenou
obrátil k lesu krok a zmizel tam...
Nuž, Ctirade, můj synu, tys ten rek,
jenž hoden nosit Trutův mlat a štít!...“

Tak děl. A Ctirad líbá otcí tvář
a loučí se, překročí domu práh,
kde duše předků dlí a skřítkové.
Pak zahvízdne, a bílý jeho oř
zařehce dvorem; Ctirad chopí jej
za dlouhou hřívu, sedne na něho
a šeptá v ucho sladká jména mu.
Oř vzpřímí se a větrem odletí.

Kmet Dobrovoj zapláče na prahu:
„Tak osiřel jsi přece, dome můj!“

II.

Jak plavá luna z mlhy večerní,
tak vynořil se Ctirad z doubravin
a zastavil pak oře svého spěch.

Po celou noc a celý den byl jel,
a jak ten les, kterým se ubíral,
jej nekonečně jímá se všech stran,
- ať ranní rosa s výše skrápala
na kapradí a snící divizny,

at' nad hlavou mu plálo poledne
jak žhavou vášní rozjařený bůh -
tak jíkala po celou dobu tu
jej stále jediná jen myšlenka,
tak hluboká jak nebes síná tůň,
tak nevysvětlitelná, mihavá
jak sen, jak soumrak, jako hvězdy třpyt.

A když teď stál na pláni zářící,
nad kterou slunce již se klonilo,
a nedaleko již se Vyšehrad
jak v létě oblak bělel s pahrbku,
tu náhle našel slov pro myšlenku,
kterou byl posud v srdci cítil jen,
a schýliv poznenáhlu hlavu svou
na hřívu oře, dlouhou, zářivou,
zašeptal tiše v ucho zvířete:

„Můj bílý oři, milý druhu můj,
jak šťastný byl můj život dosavad!
Já s lůžka vstával s mladým jitem již
a chodíval po horách kouřících
se ranní parou, větrem plašenou,
a družkou mojí byla dennice.
Ta vznešená, nejčistší bohyně
mi byla v šerém lese vůdkyní,
když doupata jsem hledal jelenů,
skrýš medvěda a černou bařinu,
kde v houští tur se valí divoký.
Můj mlat byl postrach lesů, a můj šíp
ten našel orla poblíž oblaků,
a strh' jej bleskem dolů na zemi!
Můj milý druhu, bílý oři můj,
jak znala vítěziti hrdá zbraň,
napravit křivdu a voj nepřátel

rozrážet jako lítá vichřice
když kácí lesy v noci podzimní!
Jak byl jsem šťasten! Vlhký hvozd a boj,
to bylo vše, po čem jsem toužil ...
Však od té doby co mi otec můj
o lepé Héle v lese myslivém,
o náhlé vášni k ní a o štěstí,
jej v sluji v jejích loktech požíval,
byl vypravoval hlasem nadšeným:
od doby té ten tam můj blahý klid,
a touha hluboká a palčivá
po blahu jiném, posud neznámém,
po blahu, jež mi ani hrdá zbraň,
ni vlhký les, ni bledá dennice,
ta věčně čistá, věčně vznešená,
nemohou nikdy, nikdy nahradit,
ta uchvátila mocně duši mou! ...“

Tak šeptal Ctírad; zraky blankytné
se zasmušily mu jak obloha,
když sladké světlo denní mizí z ní
a tma se plíží z země propasti.
Oř jeho bílý ale vzpřimil se,
a ježil hřívu, hrabal nohama,
a zdálo se, že v boj se vrhnout chce.

„Můj druhu, díky za tu odpověď!“
teď zvolal Ctírad koně líbaje.
„Můj úkol jesti jiný nežli lkát!
Já přišel zmíji hledat v doupěti,
já přišel bojovat a vítězit,
a vše, o čem jsem v stínu doubrav snil,
zlé kouzlo bylo na mne vržené!“

Po těchto slovech vrátil dávný klid
se v duši bohatýra Ctírada,

a věrný oř jak vítr nesl jej
po pláni zářící, až k slavnému
dorazil pahrbku, kde Vyšehrad
své téměř svaté k nebi vypínal.

Blesk vysokých a pozlacených bran,
zdí skvělá bělost, zahrad pestrota,
vše pojilo se v soulad čarovný,
a usmívalo se mu v ústrety;
a oblak bílých motýlů se vznes’
zpod spousty sněžných květů kaliny
a přelét’ cestu jeho, kroužící
se sadem k bráně druhé, stříbrné,
do blankytného zdiva vsazené.
Tu zachvělo se srdce Ctirada,
neb vzpomněl si na staré podání,
že spatří-li kdo nejdřív na jaře
motýla bílého, že v roce tom
smrt schvátí jej, a bílí motýli,
již před ním právě sadem mihli se,
to byli první, jež byl letos zřel.
A myšlenka, že krátká řada jen
dnů slunných jemu dána za podíl,
že žití syna polednice jen
jak poledne potrvá krátký čas,
že v plné slávě síly, jarosti
do luna mračné navy zapadne,
ta myšlenka zablyskla mimoděk
se duchem jeho v okamžiku tom,
a jevila se v zraku blouznivě.

Když ale vedli jej teď v velký dvůr,
kde Přemysl při stolu kamenném
uprostřed bohatýrů, druhů svých,
pod starým stromem seděl, zapomněl

rek Ctirad vše, o čem byl přemýšlel,
a cítil pouze radost hlubokou,
že tolik mužů moudrých, věhlasných
mu přáno bylo zřítí tváří v tvář.

Strom, v jehož stínu stál stůl kamenný,
byl starší nežli samý Vyšehrad:

Když s chlumu Řípu v širou krajinu
praotec Čech nadšeným okem zřel
a ramena svá pozved' žehnaje
té žírné vlasti, zahlaholil zvuk
jak varita nad chludem posvátným,
a v modrém vzduchu kroužil zlatý pták,
a stále zpívaje se pouštěl v dol,
až v temných lesích zmizel pod Řípem.
Čech ale stoupal s vrchu zamyšlen
a hledal v stínu hvozdu zpěváka,
jehožto píseň čarem přemocným
mu srdce jíjala... Pták vznášel se
jak bludná hvězda šerem povlovně,
a píseň jeho mocná, jásavá
se dřímajícím lesem linula,
jak v lůně země temnem odvěkým
se zlato valí řekou širokou.
Čech nemohl se písňě nasytit,
ač bez ustání slzy kanuly
mu z očí při těch zvucích kouzelných,
a bez únavy bloudil celý den
a celou noc za ptákem zázračným.
Na pusté skále, kde teď Vyšehrad,
tam sedl posléz pták a zazpíval
svou píseň nejkrasší, a teprv teď
zřel Čech, že zlatá péra zpěváka

se rděla krví, která ze srdce
mu vřelým proudem tekla napořád.

„Ó, kdo tě ranil šípem rouhavým?“
Čech zvolá rozhorlen, a na to pták:

„Já tvého lidu zlatá sláva jsem,
a proto srdce moje krvácí!“
Po těchto slovech zmizel v oblacích,
a zlaté péro krví zbrocené,
to bylo vše, co po něm na zemi
co drahá upomínka zůstalo.

Čech k svému lidu zase vrátil se,
však nikdy více nehrál úsměv již
kol smutných jeho rtů od doby té,
co píseň zlaté slávy uslyšel,
tu píseň, kterou nelze zpívati
než s srdcem z hloubi krvácejícím...

Když zemřel Čech, tu pochovali jej
dle jeho příkazu na místě tom,
kde píseň poslední byl zpíval pták,
a zlaté péro vložili mu v dlaň.

V té samé noci z hrobu vypučel
peň vysoký šumného jasanu,
a dvě mohutné větve vyrostly
z pně štíhlého a dvěma ramenům
kraj žehnajícím podobaly se.
Tu věděl všecken lid, že v stromu tom
přebývá duše Čecha praotce,
že zdar a sláva nepominou dřív,
až vichřice neb nebes lýtý hrom
ten žehnající jasan vyvrátí.

A Krok postavil pozděj kol a kol
dřevěné, pestrobarvé sloupoví

bohatě ozdobené řezbami
a proměnil pak prostorný ten dvůr
v sad lipový, a zlatý včelek roj
z luk blízkých přiletěl a usadil
se v hojných štěrbinách, jež v sloupoví
čas narobil a zimní lijáky.

V tom dvoře lipovém pod jasanem
stál pozděj věští stolec Libušin,
tam snila věštkyně své svaté sny
při tajuplném stromu šeptání,
při zlatých včelek sladkém bzučení
a vrkání posvátných holubic,
Peruna miláčků, jež na římsách
se bělely jak v létě padlý sních.
A ještě později, když Přemysl
a celý oblak hrdin slavených
s ním zavítal na svatý Vyšehrad,
tu kázala Libuša postavit
stůl kamenný a křesla tesaná
pod svatý jasan v dvoře lipovém.

Tam vedli nyní reka Ctirada,
a Přemysl jej vítal srdečně.
Na zadumané tváři zakmit' se
stín usměvu, podával ruku mu
a kázal mu, by sedl na křeslo.

Ne jedno jen, žel mnohé, mnohé juž
u stolu prázdné stálo; slávy věk
spěl ku konci jak slunce na večer
se kloní za lesy, a Morana
v noc černou byla mnohé schvátila
z těch bohatýrů, které nejvíce
pro velké jejich činy slavil lid.

Syn Svatoslavův, chrabří Ludislav
od bílé Libice, kde doubravy
své věčně juné písňe šelestí,
číš uchopil, jež na zrak rovnosti
a pobratimství sloužívala všem
při kvasu společně, a podal jí
teď Ctíradovi na uvítanou.

Rek Ctírad medovinou ovlažil
své sprahlé rty a připil na počest
a věčnou paměť těch, již chyběli
na křeslech svých pod svatým jasanem.
Na tváři všech bylo teď viděti,
jak vzpomínali časů minulých,
a zraky všech se obracely tam,
kde věkem šedý Lumír nejbliže
pně stromu seděl. Jeho varito
z mohutných rohů tura viselo
mu nad hlavou na větvi omšené,
a vánek z vonných zahrad vějící
hrál tiše stříbrnými strunami.

Sáh' Lumír po varitě, ponořil
své bílé prsty do stříbrných strun
a vyvážil z nich zvuky kouzelné,
jak z tůně rybák perle vyváží,
a tato slova zapěl k varitu:

„Ó, slunce, jež se kloníš za hory,
ó hoste, který z krajin dalekých
nám požehnání nosíš, slunce, slyš
můj volající z hloubi k tobě hlas!
Ó, nespěchej za siné vody v ráj,
kde Zora na tě čeká, máti tvá,
bys zlatou hlavu vložilo jí v klín
a nových tak nabylo k pouti síl.

Ó, nespěchej tam, slunce vševidné,
však obrať krok svůj k navě soumraké,
by bledé stíny těch, již odešli
z řad našich, v věčném temnu nedleli
a nesnášeli touhu bez konce
po svitu paprsků tvých blažených!
Ó, rci jim tam, ty slunce přesvaté,
že naše bohatýrská srdce též
v žal pohroužena po nich touhou mrou!“

Tak zapěl Lumír pozdrav odešlým
a pověsil na větev varito.
Víc zpívat nechtěl než ten krátký vzdech.

Když velkou tryznou Libušinu smrt
byl oslavil, tu pravil přátelům:
„Jen jednou ještě písni mohutnou
mé zazní varito,“ však kdy a kde
tou velepísni lid svůj oblaží,
to bylo posud jeho tajemstvím.

Když nyní dopěl, bylo tesklivo
kol kamenného stolu pod stromem,
neb každý z bohatýrů zadumal
se nad památkou toho z zemřelých,
jenž nejbliže byl jeho srdci stál,
a mnohý halil tvář svou do pláště,
a mnohá hlava klonila se níž,
a těžce klesla na stůl kamenný,
a snivě ozval Přemyslův se hlas:

„Věk zlatý Libušin již zanikl
jak blahé léto, bohův ladný sen,
a věk můj podobá se jeseni.
Ó, slunce hřeje ještě krátké dny,
však úsměv jeho jest tak tesklivý
jak úsměv matky slzou zářící

na dítě, jehož duše k odletu
se chystá již v zelený dálný ráj.
Vy slavnými jste zbytky, přátelé,
té slavné doby, která nikdy víc
se vrátit nemůže.“ Tak Přemysl;
však Ctirad reptal v srdci úkrytě:

„Proč zoufati, proč v sebe nevěřit?
Ten velký věk se vrátit může zas!
Sám cítím sílu, odvalu a vzlet
se rovným státi velkým hrdinům,
jež zlatou písni slaví vděčně svět! -“

Zatím byl západ zbled' a temnota
se připloužila jako příšera
a rozprostřela černý příkrov svůj.

„Teď přišla doba!“ Ctirad zašeptal,
„bych nové činy chystal mezi tím,
co Přemysl a jeho rekové
nad zlatým věkem truchlí minulým.“

Tak děl a vyšel tiše z dvora ven
v sad lipový, jenž dřímá na skále
při šumné písni chladné Vltavy.

Krok lidský zřídka rušil sadu klid
od doby, co se tichým sousedem
byl Libušina hrobu stal. Jen zpěv
a klokotání ptáků hnízdících
kol kolem mlčenlivé mohyly
zazněly občas v listů šeptání.
Tam silnou paží Ctirad odvalil
od vchodu hrobky balvan obrovský
a bral se rychle v skály temný klín.

Jak mocně jalo podivení jej,
když vkročil v svatou hrobku pohřební!

Květ stříbrný pokrýval stěny tak
jak lesklým pelem suché listy mráz,
a byliny jak z ledu průhledné
do výšky pnuly se jak bílý les,
a uprostřed těch rostlin zvučících
jak zlaté struny sladké zachvění,
na stolci svém seděla Libuša,
a bledé světlo vycházelo z ní
a hrálo třpytně v květech na stropě
a lámalo své hvězdné paprsky
o lodyhy, jak jíním omžené.

Rek Ctirad mečem cestu klestil si
k zlatému stolci, sklonil pokorně
před velkou věstkou čelo nízko v prach,
pak bral se za stolec, kde ležela
zbroj Trutova, tak slavně vítězná.

V tom ozvalo se náhlé šumění
jak mnohých křídel v kobce pohřební,
a Ctirad uzřel hejno labutí,
jež po stropem se neslo vysoko
a pomalu se dolů spouštělo.

Když labutě se země dotekly,
tu shrnula se lesklá rouška z per
a zástup dívek místo ptáků stál
před zlatokutým stolicem Libuše.

Však nebyly to dívky smrtelné,
jen stíny zdála jejich těla se,
a vánek, jenž byl s nimi přiletěl,
ten nesl je jak ranní mlhu s hor.

Ted' rozstoupil se ladných stínů dav,
a děva krásná jako nebesa
a zářící jak slunce svatá tvář

se krokem volným stolci blížila.
Rek Ctirad zachvěl se, neb bylo mu
jak jeho otci v lese myslivém,
když bílá Héla se mu zjevila:
bylo mu též, jakoby zemřít měl
tou smrtí sladší žití samého.

Chtěl vystoupit ze svého úkrytu -
v tom ozval mohutný se děvy hlas:
„Ty neznalas mne, kněžno Libušo,
když smrtelná jsi žila na zemi,
jsem Šárka, mocná kněžka měsíce
a bojovnice Vlasty vítězné.
Hle, duše moje stojí před tebou,
jak motýl vyšla z dýchajících úst,
jak labuť přeplavila Vltavu,
jak lesklou páru plaší vánek ji,
a tělo moje dříme pod stromem
v té lesotemné skalní kotlině,
kde žertvy pálím luně každou noc, -
tam čeká s touhou duše návratu...
Ty bylas velkou hvězdou zářící,
a naplnilas leskem stříbrným
tu temnou, dlouhou svého věku noc,
však Vlasta sluncem všemohoucím jest,
dnem nejjasnějším bude její věk,
jenž nikdy, nikdy konce nedozná!
Já přišla, bych ti sňala korunu,
tu čarovnou, již žena největší
jen nosit smí, a závoj strhnout chci
ti s čela, které pyšně ač, se přec
před mužem v mrzký pokořilo v prach!

Slyš dál, Libušo, co mne přimělo,
bych mlhavýma ducha rukama

po klenotu na skrář tvou sahala!
Já strhla s nebe tlupu rudých hvězd
a prozkoumala žhavý jejich rum
jak zmírající žertvy útrobu,
a hvězdné trosky poučily mne,
že s korunou tvou věčné vítězství
do hrdých hradeb Vlasty zavítá.
A v hvězdách, chvějících se přede mnou,
- bych krásu jejich nezašlapala
jak sester jejich s nebe stržených
do popelu svou nohou ničící -
z těch vyčtla jsem, že mohu smělý čin
jen dnešní noci ještě vykonat,
neb zmizíš prý pak s černou korunou
do lůna syré země hluboko,
kam za tebou již vniknout nemůže
ni stín, ni duše s země povrchu ...
Nuž, zahřměla má slova v mrtvý sluch?
Do prachu padni, ženo Přemysla!
Dej korunu a závoj, mrtvolo!“

Stín Šárčín zvedl ruku průhlednou
po koruně, již polednice kdys
při šumu lesu, písni vichřice
z paprsků kula v sluji tajemné,
však Ctirad vyřítíl se jako saň,
a hromem duněl kobkou jeho hlas:
„Stůj, zmije příšerná, teď Trutův mlat
tvé hrdé čelo rázem rozdrtí!
Že hadí tvoje tělo v lese spí?
Nuž, ať tam v mechu rozpadne se v prach,
neb duše tvoje nevrátí se víc!“
Tak zahřměl Ctirad mlatem mávaje,

a Šárčin hlas proniká ozvěnou,
již dívek křik ze spánku probudil:

„Bij, bij, zde bezbranná má hrud', ó, bij!
Já nechci vrátit se na bílý den,
já nenávidím slunce zářící,
a vítám soumrak navy s jáсотem,
když nedokonán zůstal velký čin!“

A slunné její oči vbodají
dva žhavé blesky záští v jeho tvář,
a náhle je mu těžký Trutův mlat
a klesá k zemi níž, a rekovi
se zdá, že černá smrt a zlatá slast
z těch záštiplných zraků sršely.

„Proč nebiješ?“ mu Šárka temně dí,
a vidouc pak, že sebou nepohnul,
pozvedne hlavu zlatozářící.
Blesk radosti zašlehne divoce
na krutém jejím čele bělostném,
a ruka její zvedne znovu se
a sahá po koruně čarovné...

V tom zazněl velký divukrásný zvuk
a bledá víčka mrtvé věštkyňě
se otevřela... Oči, které sen
o nevyzpytatelných tajemstvích
byl ohvězdl, teď ohlížely se
po kobce povlovně, a všude, kam
z těch svatých zřítelnic pad' paprslek,
tam vyšla hvězda modře svítící,
a se stříbrných květů padal pel,
a zdálo se, že duhy padají,
tak pestře pel se kmital při hvězdách.
A země rozstoupila se pomalu,
a zlatý stolec nořil víc a víc

se v temné její lůno ochranné,
až posléz do ní zmizel docela...

Juž nikdy lidské oko nespatří
na zlatém stolci sedět Libušu,
a nikdy nebude se cizinec
před zlatým stolcem drze vychloubat,
že lid pokořil, jenž jí drahým byl;
tak milovali bozi Libušu...

Rek Ctírad vzbudil se jak z mrákoty,
když po stolci jen zbyla bledá zář.
„Kde jsi, ó, Šárko?“ zvolal jako v snu,
a zahlíd' hejno bílých labutí,
jak v temnu s truchlým stonem mizelo.
„Já bídný slaboch!“ Ctírad bědoval
a spěchal z kobky ven na noční vzduch.

Tam dole po Vltavě šplounavé
se cosi lunou nocí bělalo,
a Ctírad vida, že to labutě,
za nimi volal hlasem velikým:
„Já přijdu, Šárko, v lesní samotu,
kde luně žertvy pálíš každou noc,
tam zaplatíš svou krví okamžik,
kde temným kouzlem přinutilas mne,
bych smělý zrak svůj sklonil před tebou!“

Tak volá Ctírad záštitím rozzuřen,
a z středu hejna bílých labutí
jak výsměch zazněl volající hlas,
a hlas ten pad' jak břímě přetěžké
na Ctíradovu hrud', a bylo mu
tak bolno zas, jakoby zemřít měl! ...

III.

Noc temná prchala, a zdálo se,
že Ctirad s bílým koněm stíhá ji.
Teď zakmit' naposled se hvězdný lem
jejího roucha šerým úsvitem,
a nezůstalo po ní leč ten stín,
jenž pod stromy se ploužil po mechu
jak závoj spadlý s lesů temena.
Dol hluboký a pustý otvíral
se Ctiradovi vstříc, a s obou stran
se úbočina pnula do výše,
tak strmá jako zeď, a rozrytá
jak lítým bleskem nebes hněvivých.
Na obou stránkách pošmurný stál les,
a každý strom byl jako velikán,
jenž téměř své v dol klonil, číhaje
u vchodu na vetřelce odvážné,
a bílá, rozzuřená bystřice
jak lesklá zmije dolem letěla
a třísnila svou pěnou balvany,
jež zdržovaly divý její běh.

Na skalině, jež z mlhy nořila
své temeno, plál oheň veliký,
déšť rudých jisker vznášel k nebi se
a padal v temný dol pak na stromy.

„Tvá obětnice, Šárko,“ Ctirad dí,
„zde pálilas své žertvy na skále.

Ty čarodějko, kněžko měsíce,
zda tušením se chvěje duše tvá?“

Chtěl dál, v tom zahlíd' bílou postavu
na dlouhé větvi smrku sedící,
a lesy zachvěly se ozvěnou,
když bolné, divé její volání

se dřímajícím dolem ozvalo.
To byla Héla, bledá mátoha.
„Můj synu, vrať se, nejeď dále juž!“
Tak polednice lkala žalostně:
„Což nevidíš tu zlatou, tenkou nit,
jež před tebou od křoví do křoví
jak slunce paprsek se mihotá?
Což nevidíš tu stopu po trávě,
jež kmitá jako plápol bludičky?
To v noci chodila tvá sudice
a předla kolem toho dolu nit,
a překročíš-li ji, pak běda ti,
neb není víc pak pro tě návratu!
Ó, kéž bych byla raděj bystřicí,
ta spěchá v lůno velkých, tichých vod,
kde na ni čeká zapomenutí!
Ój, kéž bych byla raděj balvanem,
jenž s temena se valí modrých hor,
klid čeká na něj v černé propasti!
Však nesmrtelná ňadra bohyně,
ta bude nesmrtelný sápot bol
nad tvojí ztrátou, synu, předčasnou!“

Tak volá Héla hlasem jako vlk,
když chladný kov mu vniká do útroh,
a Ctirad rozevívá náručí
a snaží se, by objal luzný stín,
jenž na větvi si temné vlasy rve -
v tom zachvěje se druhým hlasem vzduch,
tak sladkým hlasem a tak bolným přec,
že Ctiradovi srdce zabuší,
že tváře zbledly mu, a neví, proč.
„To volá Šárka!“ posléz zašeptal,
a je mu bolno, jak by zemřít měl,

a je mu sladko též jak v doubravě,
kde snil o neskonalém blaženství...

„Můj nepřítel mne volá!“ matce dí
a bodne svého koně mečem tak,
že věrné zvíře jako šílené
se přes balvany vrhá v hustý les.
A Héla rozplyne se do mlhy,
a divoký, příšerný její křik
zanikne v kvílných lesů šumění,
a v hučení zuřící bystřice..

Teď řídnu les; na malém palouku,
kam zlatá záře slunce padala,
stál osamělý, věkovitý dub.
Mech visel s jeho větví hluboko
jak clona, žluté jmelí vzrůstalo
mu z pně, a černých, velkých ptáků dav
se nad ním vznášel jako oblakem.
Pod tímto dubem Ctirad Šárku zřel.

Šat její dlouhý, temnoblankytný,
jak letní noc byl poset hvězdami,
jež v záhybech se leskly stříbrně;
kde srdce její bilo pod rouchem,
tam třpytil stříbrný se lunny srp,
a její vlasy, zlatá záplava,
kol pasu byly dvakrát vinuty
a ještě šlehaly jí kolena,
když ranní vánek lesem zavanul.
Tvář její bledá k nebi hleděla,
a velké, modré oči zdály se,
že s výše bohů pomstu volají,
a blesky záští slzou sršely,
jež pomalu jí tekla po líci...

Se svého koně Ctírad seskočil:

„Nuž, chop se zbraně, kněžko měsíce!
Ty bojovnice Vlasty vítězné
braň život svůj, chci tvoji zrádnou krev!“
Tak zvolá Ctírad mlatem mávaje.
Tu obrátila k němu bledou tvář
a pozvedla své ruce sněhové,
a Ctírad nyní teprv uviděl,
že děva přivázána ku stromu.

„Bud' vítán, vítězi!“ tak zvolala,
„bud' vítán, nejlítější vrahu můj!
Ať Trutův mlat svým dílem nemešká,
chci smrt, a nejkrajnější nenávisť
ji jistě nejrychleji poskytne!
Ty po mé krvi lačníš? Nuže, bij!“

Tu tasí Ctírad meč a přetíná
ty vazby, které pruhy rudými
do těla bílé děvy vnikaly.
„Jsi volná!“ praví, „mluv, kdo svázal tě?“

„Toť Vlasta učinila!“ Šárka dí.
„Toť její lásky dar, toť odměna
za velké činy, jež jsem konala,
za krev, kterou jsem za ni vylila! ...
Slyš, proč mne krutý stíhá její hněv.
Ne mnoho kroků odsud klene se
sluj tajuplná, velká, hluboká.
Tu jistě z bohů někdo zbudoval,
tak plná divu jest a nádherná.
Když na obzoru luna vychází,
tu zdá se obživnouti celá sluj,
déšť bílých jisker srší se všech stěn,
a jak se krví zbarví lidská tvář,
když nadšením se srdce zachvěje,

tak divuplným světlem zbarví se
tak zeleně jak osluněný les
sluj všecka luně na přivítanou,
a sloupy, na nichž klenba spočívá,
ty vydávají zvuky prorocké,
když nad slují se měsíc zastaví;
těch zvuků smysl tomu jasným jest,
jenž narodil se s hvězdou zářivou
na levé paždí, tomu pouze vchod
se sluje otvírá, neb pouze ten
zná mocné slovo, plné tajemství,
jež k skalným vratům černým klíčem jest.
Když zemřela Libuša, zavlékli
do oné sluje běsi poklady,
jež urobili lesní duchové
při zatmělé luny přísvitu,
a sluj jest naplněna zlatem tak,
a drahokamy moci záračné,
že oslňuje září svojí zrak ...“

Po těchto slovech Šárka roztrhla
svůj temný, hvězdami pokrytý šat,
a paždí bělejší než padlý sníh
se vynořilo z roucha trhliny,
a jako krůpěj rosy na trávě
se drobná hvězda s paždí třpytila.
„Ty vidíš,“ zvolá Šárka vzpřímíc se,
„že od narození jsem určena
za kněžku plavé luny vznešené,
a za dědičku sluje s poklady!“

Však Ctirad neviděl než okrouhlost,
bezlesklou bělost údů, neviděl
než dlouhé krásných očí paprsky,
jež sálaly pod hrdým obočím...

A Šárka pokračuje v řeči své:
„Vše, co ti pravím, Vlasta dávno ví,
vždyť sama přivezla jsem na Děvín
jí zlatý stolec, vůz též vítězný
a plášť, do jehož nitra vetkáni
jsou všichni ptáci lesa, kvítka luk.
Kdo ale ubrání se závisti?
Já dávno tušila, co děje se
v tom vášniplném srdci Vlastině!
Že nezdařil se včera podnik můj,
že přišla jsem bez černé koruny,
to bylo vítanou jí příčinou,
by dávno tajeného záští blesk
na hlavu moji zrádně metala...
V své zlaté síni na mne čekala
a naslouchala s čelem jako bouř
mé zprávě o tom, ty jak, Ctirade,
jsi podnik můj byl zmařil mlatem svým,
a se stolce, který byl darem mým,
a zahalena v stříbrný ten plášť,
jejž moje ruka byla poskytla,
tak zahučela hlasem hromovým:
„Ty lžeš! To nebyl Trutův mocný mlat,
co zaplašilo z hrobky duši tvou,
to podmanil tě toho muže zrak!
On za tebou že přijde v lesní dol?
Nuž, najde tam tvůj popel pod stromem!
Ty zhyneš v plamenech, až duše tvá
po lesích bloudit bude, černý pták,
ať volá, zrádná, svého Ctirada!“

Po těchto slovech děvy bojovné
se na mne řítily jak dravá zvěř,
sem k tomu dubu, kde jsem k měsíci

se denně modlila, sem vlekly mne
a chtěly Vlastin příkaz vyplnit.
A Vlasta sama byla přítomna,
a mezi tím co děvy bojovné
posvátné luně stromy kácely,
by narovnaly pro mne hranici,
přistoupila ke mně temná rekyně
a chýlíc ke mně bledou svoji tvář,
z které dva tmavé zraky září tak
jak černých smrtonosných sluncí dvě -
„Rci slovo tajemné,“ mi pravila,
„to slovo, před kterým se otvírá
sluj dokořán, kde leží poklady,
to slovo rci’ a já tě zachráním!“
já přemítala v hloubi duše své,
co činit mám, v tom zařehťal tvůj kuň,
„Toť Ctirad, který nosí Trutův mlat,
ten mlat, o kterém v hvězdách psáno jest,
že z kořene vyvrátí Vlasty moc!“
Tak zvolala jsem; věštky vnuknutí
a žádná lest tak ze mne mluvila.
Na děvy ale padl bledý strach,
a marně chtěla Vlasta zadržet je;
jak příval, strhne-li se temný mrak,
vše sebou trhá v spěchu šíleném,
tak děvy prchaly, a zajisté
ne dříve zastaví se jejich krok,
až hradby Děvína je ukryjí ...
Ó, Ctirade, ty byl’s mi osudným!
Ty zmařils podnik, který slávou měl
mou hlavu ověncit, ty příčinu
jsi Vlastě dal k mé záhubě, a teď
jsem padla bezbranná v tvou krutou moc!“

Tak končíc Šárka v trávu poklekla
a nachýlila hlavu na prsa
jak oběť, čekající jistou smrt.

„Vstaň!“ pravil Ctirad hlasem dušeným,
„já nedychtím po krvi bezbranných.“

„Ó běda mně!“ teď Šárka zalkala,
„ó běda mně, pak jsem tvou zajatou?
Ty dlouhé moje vlasy otočíš
kol silné ruky, tak mne povlečeš
na bílý dvůr, kde žena čeká tě!
Ta temným zrakem na mne zasvítí,
ta bude chtít, bych šlépěj líbala,
již hrdý její krok zaryje v prach!
Já vidět mám, jak ženu objímáš,
jak u krbu s ní sedíš u ohně,
jak v jejím oku celé ráje čteš,
jak, blažená, tvé dítě celuje,
to vidět mám a ležet na prahu,
a dlouhým vlasem slzy utírat
a bohům klnout, již mne neslyší?
Bud' milostiv, Ctirade, usmrť mne!“

Jak strom, ježž divá bouře zachvátí,
tak padla Šárka na tvář do prachu.
A Ctirad stojí tiše; bílý dvůr
a tmavé lesy, pole zelená,
síň z dubu, ozdobená řezbami
a začazený krb, kde Praboha
a Báby zlaté modly velebné
se na posvátném místě šerem skví -
to vše, vše mihlo se mu před zrakem,
a na prahu, pod kterým skřítkové
a duše milých předků klidně dlí,
tam zdálo se, že sedí postava,

tak vysoká, tak bílá, luzná tak,
jak Šárka s blankytnýma očima,
a kolem ní lítaly vlaštovky
a švitořily snivě v soumraku ...

A v hlasu jeho, když se sklonil teď
nad Šárkou zničenou, cos znělo tak
jak snivé švitoření vlaštovky,
a v očích jeho šerilo se cos
jak večer v podletí, když slavíci
si hnízda staví v hlohu kvetoucím.
„Já nemám ženy,“ šeptal v ucho jí,
„a nikdy nepřijdeš na bílý dvůr
mých otců, leda vlastní vůlí svou.
Jsi volná jak ten vítr letící,
jenž nad hlavou nám honí oblaka!“

Tu Šárka zajásajíc zvolala:
„Můj vítězi, můj slavný vítězi,
já od tebe nepůjdu nikdy víc!
Po boku tvém chci s tebou bojovat,
a přikvačí-li někdy temná smrt,
necht' schvátí jedním rázem oba nás!
Však nyní pojd', na koně bílého
chci tolik naložiti pokladů,
že zůstane sluj prázdná, chudobná.
Tak skvělé podá Šárka výkupné!“

Teď vedla reka v tajůplnou sluj,
jež zasvěcena byla měsíci,
a jako ve snu kráčel Ctirad s ní.
Sluj rudým zlatem zářila jak krev,
a vlasy bílé děvy svítily
jak plavý měsíc šerem jeskyně,
a temné roucho luhem rozkvetlo
odleskem drahokamů třpytivých,

když v nakupené skvosty nořila
své bílé ruce, hledající, čím
by nejdřív ozdobila Ctirada,
a zdálo se, že přebírají se
ty ruce v hvězdách s nebe stržených...

„To vezmi nejdřív!“ Šárka zvolala,
a po obruči připevnila mu
na každé rameno. Ty obruče
tvar hadů měly třikrát točených,
a črty divné pokrývaly je.
A Ctirad objal ji a na srdce,
na srdce mocně bušící ji tisk’.
„Tvé zlato nechci,“ zvolal, „tebe chci,
ty luzná, lepá, velká rekyně!“
A hlava její krásou zářící
mu padla na hrud’ jako zlatý květ,
a z očí jejích temnoblankytných
se sladká touha lásky linula,
jak s nebe něha dýše v podletí.
„Kéž s tebou zemru!“ Šárka zašeptá.
Tu jeho rty jak pečeť vloží se
na její rty, by nemluvila víc...

Však Šárka vzpřímila se, zsinálá
se vymkne mu a prchá z jeskyně,
a než ji Ctirad dostih’, pozvedla
se země velkou surmu kovovou
a zadula v ni silou veškerou.
Zvuk divoký a třeštící co hrom
zněl lesotemným dolem příšerně,
a skály zahučely v odpověď
ston hluboký a smutný jako smrt.
„Co činiš?“ ptal se Ctirad udiven,
a chvějícím se hlasem Šárka dí:

„Tou surmou vítám noc, když zemře den,
a den můj zmírá, hle, již kvačí noc!“

Než domluvila, lesy duněly
jak mnohých kroků hluchým dusotem,
a z prachu, který vylít' k oblakům,
děv bojovných se tlupy rojily;
jak mraky hnaly se na koních svých,
zbraň jejich v slunci blesky sršela,
a divoké jich volání jak hrom
se rozléhalo klidem poledním.

„Já chráním tě!“ tak Ctírad zavolá
a chopí Trutův mlat, však nepohne
jím víc, než děcko by jím pohnulo,
a Šárčin hlas mu srdcem zachvěje:
„Jsi přelstěn, Ctírade, vše bylo lží,
co jsem ti pravila! Jak zasměje
se Vlasta, až jí povím, jakou báj
jsem o závisti její bájila!
Ta obruč, která jako lesklý had
tvé rámě svírá, tají velký čar,
had sílu tvojí vyssál z ramena!“
Tak zvolá Šárka hlasem bezzvučným,
a těžko hádat, jestli smích či pláč
jí hrdlo křečovitě stahuje.

Tu pustil Ctírad zbraň a snažil se,
by k spáse zrádné skvosty s ramen sňal,
však marné bylo jeho snažení,
a voj divokých bojovnic se hnál
a brzy dosáh' jej, a břitký meč
se vnořil v prsa jeho bezbranná,
za mečem meč, a jiný zas a zas,
až duše jeho nořila se v noc.
A bílý dvůr, síň z dubu, starý krb,

vše kmitlo se mu opět před zrakem,
a mroucí jeho oči hleděly
tam pod dub, kde se luzná postava
té zrádné děvy o peň podpírá,
tak bez hnutí jak kámen, bledá tak
jak mátoha kol mohyl bloudící,
a silou poslední k ní promluvil:

„Ó, Šárko, žel mi svitu denního,
žel mého mládí, hynu bez slávy,
žel bohatýrské síly ztracené,
žel mého otce, jehož kvílení
dvůr bílý slýchat bude noc co noc,
třikráte žel mé matky bezsmrtné,
- boj její bude nesmrtelný též -
však nejvíc žel, ó Šárko ukrutná,
že na srdci mém lhalas v jeskyni!“

Jak stín, tak tiše děva blíží se,
a hlava její visí skloněna
jak nalomený květ, a v očích hrá
jí zář jak zatemnělé luny svit.
Na trávu klekla krví zbrocenou,
a jako ve snu k němu mluvila:
„Ó, Ctirade, já bídná, nešťastná!
Já v sluji nelhala! Já volala
ty děvy na pomoc, když měnilo
se v lásku k tobě záští v ňadrech mých...
Ty odcházíš? Ó, já jsem prokleta!
Můj vítězi, kéž s tebou zemru zde!“

Tu zazdalo se Ctiradovi zas,
že slyší vlaštovice v soumraku
tak sladce kolem domu švitořit,
že na prahu jej čeká postava
tak vysoká, tak bílá, luzná tak

jak Šárka s blankytnýma očima ...
Vstal naposled a zíral kol a kol,
nevěděl víc, co s ním se dělo zde:
Les zářil sluncem, plamen zelený
byl každý list, a jako žhavý štít
na žhavém nebi slunce pálilo;
v tom okamžení, když se Ctirad zved',
své téměř pošinulo poledne,
a mrtev klesl polednice syn...

„Teď na Děvín!“ tak děvy volaly,
však než se ještě hnuly ku předu,
dřív posadily Šárku na oře
a kloníce se před ní hluboce
štít modrý daly jí a Trutův mlat
co odměnu za smělý výmysl
a těžký podnik šťastně skončený.
Pak sedly na koně a Ctirada
za sebou na potupu smýkaly
přes hory doly cestou na Děvín.
Tak krví zpity letěly co bouř
a hrůzyplné jejich výkřiky
plašily ptactvo v lesa úkrytu.

A za nimi, zrak obrácený v sloup,
nehybná, zsinalá jak mrtvola,
na bílém oři Šárka klusala,
mlat Trutův bílou rukou třímala,
a po boku jí visel modrý štít,
a věrný oř měl hlavu skloněnou,
a slzy veliké mu kapaly
do prachu, kde rek Ctirad za sebou
mu krví značil cestu na Děvín ...

IV.

Na pustém břehu chladné Vltavy,
naproti Vyšehradu zlatému,
tam v prachu ležel Ctirad nepohřben,
by plaché zvěři sloužil za kořist.
Nad hlavou jeho táhly oblaky,
zem syrá pila junou jeho krev,
a dlouhé traviny se klonily
a šelestily tiše nad srdcem,
jež jako kámen v ňadrech tížilo.

A z hloubi siné nebes vytrysklo
cos jako černá jiskra krouživá,
a jiskra spouštěla se k zemi níž
a vzrůstala, čím víc se blížila,
a jevila se černým ptákem být.
Za ptákem pták sledoval krouživě,
a brzy černal dlouhý, pustý břeh
se příšernými hostmi bez počtu,
a tiše tekla dále Vltava,
a tiše táhly dále oblaky
a tiše šelestily traviny
dál nad srdcem, jež mrtvo leželo
jak kámen v mrtvých ňadrech jinocha,
a nikde, nikde neozval se hlas,
jenž zavolal by stůj! na lačný voj
těch krákoravých příšer hltavých.

Tu ruší náhle ptáků hnusný kvas
tak hrůzyplný výkřik bolestný,
že řeka zašuměla v hlubině,
že oblaka se v běhu zastaví,
že v základech se zachvěl Vyšehrad -
a bílá Héla s vlasem vlajícím
a s okem strašným jako temná smrt

se vrhá s výše nebes do trávy.
Prach vzletěl k nebi jako černý kouř,
tak tloukla kolem sebe křídlo,
by lup vyrvala dravcům hladovým,
a nehty bílých rukou vryly se
do prsou opeřenců odvážných,
již kvasu odřící se nechtěli,
a těm, jichž spáry k vlastní záhubě
se byly zapletly do zlatých kštic
nad mrtvým čelem syna drahého,
těm teplá srdce z těla trhala ...
A skřekem, krákoráním havranů
zněl děsuplný, divý její smích,
tak hlasitý, že dosáh' nebesa,
kde bozi zbledli věčně žijící,
tak hlasitý, že v soumrak navy vnik',
kde stíny zemřelých jej slyšely
a zapomínaly na okamžik
na hlubokou svou touhu po slunci.
A ptáci před smíchem tím prchali,
do lesa tmavokřídlí havrani,
a bystrozrací supi k oblakům.

Teď sedla Héla v prach a mrtvolu
si položila v nesmrtelný klín
a zvedajíc krvavé ruce své
na pustém břehu vyla jako vlk
a takto k Vyšehradu zvolala:

„Psi hrdého uštvali jelena,
lest bezstoudná do sítě lapila
jak lovec zvěř velkého hrdinu!
Což víže údy vaše Morana,
že nespěcháte sem na pustý břeh?
V lup lesním šelmám vyvrhly jej sem

ty divé vlčice krvavých tlam,
by duše jeho věčně tčkala
od stromu k stromu klidu zbavená.
To na potupu učinili vám,
a vy pod stromy v chladu dřímáte
a neslyšíte, jak bol krvavý
zde v prachu řve jak poraněný tur!“

Hlas její hřměl jak v horách strašná bouř,
a slova její jako vichřice
kol Vyšehradu zahučela tak,
že pevné brány jeho chvěly se
a stromy zahrad k zemi skláněly
své květem osypané koruny,
a zlaté síně, kobky, chodby, dvůr,
vše zazvučelo truchlou ozvěnou,
jak nástroj z hloubi bolně zasténá,
když ruka ničící jej zasáhne.

A zbledli bohatýři Přemysla,
a každý bez meškání chopil zbraň,
sed' na koně a chvátal z hradu ven,
Syn Svatoslavův, chrabrý Ludislav
jel v čele jim, skok odvážný jej nes'
se skály v prostředí chladné Vltavy;
hned změnila se lesklá hladina
v vír rozpěněných vln, jež vysoko
na břehy prchaly, rozkrušeny
v děšť duhový pod zmachem mohutným,
divokých skoků ořů neskrotných.

A řeka přenesla je poslušně
na druhý břeh, a výkřik bolesti
se vydral z prsou Ludislavových,
když zneuctěné tělo Ctirada
v prach pohozené, nahé ležet zřel.

Již chtěl se k němu vrhnout, slzami
mýt rány bezčetné a hluboké,
když náhle, jako z země zrozeny,
na divých koních děvy zjeví se:
jak krákot havranů jich volání,
jak černý oblak vlasy vlající,
jak blesky zraky jejich divoké.

Na okamžik si voje obadva
naproti stály tiše, bez hnutí,
jak chmurné skály v lesním údolí,
tu lepá Héla z prachu vzpřímí se:

„Co váháte?“ tak zvolá na muže,
„za dlouhé hřívky chopte lýtice
a zavlečte je v svatý Vyšehrad!
Svým rabům vrhněte je na lože.
Nechť nasativše chtějí je zardousí
a psům je hodí vyhladovělým!“

Než dokončila, počal velký boj.
Jak bouře plny blesků hnaly se
na sebe voje s křikem hromovým;
vzduch zatemnil se mrakem hbitých střel,
jak letní déšť, tak hustě lítaly
na obě strany velké kameny,
a mlaty hřměly dutě o štíty,
a meče z mečů jiskry křesaly.
Hluk bojujících, zmírajících ston,
ryk koňů, hromné zbraní bušení,
šum řeky, hučící ozvěnu skal,
vše přehlušila Héla křikem svým.
Jak řvoucí bystřice když trhá břeh,
jak požár hltající celý hvozd
bezčíslnými svými jazyky,
tak mezi děvicemi řádila:

tu trhala je s koňů splašených,
tam raněné zas vlekla za nohy
a házela je v řeku, spějící
od místa boje plna zděšení,
tu trhala jím z těla srdce zas,
jak dříve byla ptákům činila,
a znovu zazněl děsuplný smích,
jenž věkožizné bohy na nebi
a bledé stíny v navě polekal.

 Za krátko pojal děvy bledý strach,
šat polednice krví zbrocený,
to oko hrůzyplné, divoké,
ten kamenný, nehybný obličej
víc děsil je než bohatýrů zbraň,
a brzy uzdy koňů trhaly
a hledaly svou spásu v útěku.
A za nimi se Héla řítila
a plašila jim koně výkřiky
a chytala za řízu vlající
z děv mnohou, házela je zpátky pak
pod kruté nohy ořů zuřivých
a pronásledujících vítězů,
a zajisté by byli rekové
se Děvína již tenkrát zmocnili,
kdyby nad branou hradu dívčího
nebyla Vlasta stála zářící
a vznešená jak z bohyň některá.

 Plášť stříbrný jí splýval s ramenou,
na temných vlasech plála koruna
z bledého zlata jako bludičky,
štít bílý, lepokamy vroubený
tak temnými a zářícími tak
jak její hluboký zrak záhadný,

nad branou otevřenou držela,
a z černých lepokamů na štítu
a z temných zraků, hrdých, vznešených,
se odvaha linula v srdce děv.

Před temným tímto okem zachvěla
se sama Héla, v hloubi jeho čtla,
že doba ještě byla daleká,
kdy před osudem pyšné čelo to
se k prsoum schýlí, přemožené sic,
však neskrocené ani osudem.
A polednice zmizela jak stín,
a muži jako ve snu hleděli
na vznešený ten čarokrásný zjev,
jenž nad branou jak bílý měsíc stál.

Jen okamžik zůstali bez hnutí,
však krátký okamžik ten dostačil,
by polekané děvy prchaly
za hradby strmícího Děvína;
za nimi hromem brána zapadla,
a Vlasta vešla v zlatou svoji síň,
a rekové se k břehu vrátili ...

Tam tělo Ctiradovo chopili
a vložili je na loď zdobenou,
již Přemysl z chobotu pod hradem
jim poslal vstříc; loď byla samý květ,
a brunát zlatem protkaný se vlek'
daleko za ní brázdou hlubokou,
již ryla do hladiny Vltavy,
a dvacet krásných, nahých jinochů
po obou stranách lodě plavalo;
ty pravou rukou klečí zlacených
se drželi, a levou mávali
kvetoucí ratolestí úměrně,

a Vltava jim k plavbě zpívala
a házela jim perle do vlasů,
a červánky na těla bělostná
pablesky rudé s výše sypaly,
a slunce večerní zlatilo vzduch.
Když k břehu dorazili skalnému,
pozvedli z květů tělo jinoší,
a brány hradu otevřely se,
a Přemysl jim kráčel smutně vstříc.
Ved' bohatýry své v dvůr lipový,
tam Ctirada oděli v zlatý háv
a na hranici položili jej.

„A jakou zbraň chceš Ctiradovi dát,
by vstoupil mezi stíny jako rek?“

Tak tázal Přemysla se Ludislav.

V tom otevřela sama sebou se
dokořán zlatá brána vysoká,
a před žasnoucím zrakem mužů všech
se Šárka s bílým ořem zjevila.
Šat běloskvoucí měla na sobě,
a hlava byla kvítím zdobená,
mlat Trutův bílou rukou třímala,
a po boku jí visel modrý štít.

Od temena až k patám plynul jí
jak mléčná dráha závoj čarovný,
byl utkán jako z bělotřpytných hvězd,
a zářícími jeho záhyby
se Šárka zdála divukrásným snem,
zdála se Šárka býti bohyní,
a nikdo z mužů netázal se jí
kým jest a co ji vede mezi ně.

„Vy divíte se, bohatýrové,“
tak oslovila muže žasnoucí,

„vy dívíte se, jak jsem přišla sem,
jak zlatá brána otevřela se.
Vždyť nesu Trutův štít, což nevíte,
že zlaté brány Vyšehradu vždy
se otvíraly, on když přicházel?“

Tak mluvíc s koně na zem skočila
a k vysoké spěchala hranici,
kde Ctirad v zlatém hávu spočíval.
„Zde vezmi svoji zbraň, můj vítězi!“
Tak šeptala mu v ucho s povzdechem
a položila Trutův mlat a štít
mu k hlavám, vyňala pak zlatý nůž,
jímž plavé luně žertvy světila,
a vnořila jej oři bílému
do hrdla hluboko. Pad' věrný kůň,
krev vřelá vytryskla jak rudý blesk
a pokropila rekův zlatý háv.

„Na bílém oři v navu pojeděš,
kam Morana ti cestu ukáže!“
Tak Šárka s okem zaroseným dí,
a hlava její krásou zářící
mu padla na hrud' jako zlatý květ,
a s očí jejích temnoblankytných
se sladká touha lásky linula,
a jako ve snu k němu mluvila:
„Ty víš, že jsem ti v sluji nelhala?
Můj vítězi, kéž s tebou zemřítí
bych směla, bídná, sirá, nešťastná!
Kéž zlatý nůž bych směla ponořit
do srdce hluboko, ach, hluboko!

Pak ale s tebou bych se setkala
tam dole mezi stíny v mrákotě,
a pohledy tvé, plné výčitek,

by věčně plašily mne od tebe,
a věčně bol tvůj obnovila bych
svou tvář, do níž vryta vina má.
Bud' kliden, Ctirade, můj vítězi!
Ty nespátíš mne v navě soumraké,
já a můj bol, my věčně zůstanem
na širém světě sami bez druha;
jen o to prosím tebe, Ctirade,
ó, dej mi hrstku svého popele!“

Tak Šárka šeptala mu na srdci,
a lípy šuměly kol tajemně
pod nebem pozlaceným večerem...
A Šárka zapálila hranici,
a plameny vyšlehly vysoko
a zahalily rudou záclonou
to bezradostné lůžko jinocha,
jež Morana mu byla ustlala...

A hustý kouř se valí k oblakům,
a vysoko, kde jako černý sloup
se zlaté klenby nebes dotýká,
tam třepetá se peruť labutí,
a bolné zvuky hlasu sladkého
večerním vzduchem táhly truchlivě,
a věděli tak všichni s jistotou,
že Héla pro Ctirada pláče to...
A soumrakem a dýmem plazivým
se bílá těla nahých jinochů
kol hranice křepčících míhala,
a žalné zvuky písní pohřebních
se s deštěm žhavých jisker vznášely
nad kolébající se koruny
lip ztmělých a svatého jasanu...
A ruce pozdviženy nad hlavou

bez hnutí stála Šárka celý čas,
až oheň dohořel, až hustý dým
se rozplynul, až písně dozněly,
až dokřepčili nazí jinoši ...

Teď vezme připravenou nádobu
a sbírá drahý popel Ctiradův,
pak zvedne rychle spadlý závoj svůj
a připevní na hlavu skloněnou.
Byl utkán jako z bělotřpytných hvězd,
od temena až k patám plynul jí
jak mléčná dráha temným obzorem.
Pod zářícími jeho záhyby
zdála se Šárka divukrásným snem,
zdála se Šárka býti bohyní,
a nikdo z mužů netázal se jí,
kým jest, kam nese popelnici tu,
již s tichým pláčem k srdci tisknula.

A Šárka vyšla z Vyšehradu ven,
a hlava její klonila se níž
a níž, a závoj její zářil víc
a víc, čím déle nocí bloudila
tak sama, sama s těžkým bolem svým...

Teď odnesl ji posléz bludný krok
do lesotemné skalní kotliny,
kde luně žertvy páčila co noc.
A Šárka vystoupila na skálu,
jež v klíně svém chovala černou sluj.
Tu zazvučely sloupy podzemní,
jež klenbu sluje nesly od věků,
a nad vrcholky zdřímlých pralesů
vyšlehla bledá zář a z chvějících
se korun stromů vynořila se
posvátná luna v plné slávě své;

jí zašuměly tmavé lesy vstříc,
na temné tváři noci příšerné
zahrálo cos jak úsměv vítací,
a syrá země sladce zavzdychla.
Tu vzpřímila se Šárka vysoko,
přitiskla popelnici k srdci blíž
a ruku druhou k luně pozvednouc
tak oslovila plavou bohyni:

„Třikráte svaté božstvo vznešené,
ty bílý květe plný tajemství,
jenž vykvetl jsi z černé skvělosti
tmy noční, slyš můj volající hlas!
Ty kráčíš tiše loukou blankytnou,
na níž věštící hvězdy rozsety,
a veškerého tvorstva osud znáš.
Tys nejmocnějším božstvem, měsíci,
hle, nejbídnější žena volá tě!
Zde stojím sama, sama s bolem svým,
měj slitování, luno, s kněžkou svou!
Skrot' v duši mojí divé plameny,
klid chorobnému srdci poskytni,
znič bytost moji, ale úplně,
bych v navě nepotkala muže stín,
jehožto popel v této nádobě!
Ó, luno, luno, slyš mou modlitbu!
Skloň ke mně stříbroskvoucí, svatou tvář
a poskytni, mně bídné, polibek,
o jehož velkém cudném tajemství
tam dole v posvěcené sluji tvé
mi čarozvučné sloupy zpívaly,
když radost nad tvým blahým příchodem
zachvěla jimi jako strunami!“

Tak velkým hlasem Šárka končila,
a měsíc zastavil se nad skalou
a vzplanul světlem sedmnásobným;
proud bílých, jako jíní, paprsků
na bledé čelo Šárky linul se,
a děva zachvěla se mrazícím
a tajuplným luny polibkem;
krev její změnila se v tuhý led,
a údy stydly náhle zázrakem;
klid hluboký pad' v srdce raněné,
noc temná na zrak, bezdné ticho v sluch,
pak shasla paměť v hlavě znavené,
a Šárka od temene do paty
se proměnila v skálu nehybnou,
a ruce její bílé, kamenné,
k tuhému srdci ještě tiskly prach,
jenž tělem býval někdy Ctirada...